

УДК 821.161.2-311.6Вінграновський

ІННА РОДІОНОВА

м. Миколаїв

rodiof2015@gmail.com

РИСИ УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ В РОМАНІ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО «СЕВЕРИН НАЛИВАЙКО»

У статті здійснено спробу репрезентувати роман Миколи Вінграновського «Северин Наливайко» як художнє дослідження ментальності індивіда наприкінці XVI століття, його мислення, як вияву глибинного рівня колективної підсвідомості української нації.

Ключові слова: роман, картина світу, духовні цінності, ментальність, традиція.

Зацікавленість М. Вінграновського драматичними подіями національної історії виявилась у «принципово новому і новаторському явищі, досі не знаному не лише в українській, а й взагалі в сучасній історичній романістиці» – романі «Северин Наливайко», – так висловився у передмові про твір до першого його видання Іван Дзюба. «Це роман про буття, яке навіть найбільші соціальні потрясіння майже не змінюють, про життя і смерть, це стихійне і трагічне плетиво подій, в якому на наших очах твориться українська історія, визначаючи людські долі» [1, 15].

У літературознавчих розвідках подекуди роман «Северин Наливайко» представлений українознавчою проблематикою та поетикою, як, наприклад у працях «Історичний міф Миколи Вінграновського» І. Дзюби [2], «Поетика композиції історичного роману Миколи Вінграновського «Северин Наливайко» Б. Саєнко і Н. Димитрової [6] та «Жанровий розвиток сучасної історичної прози. Основні напрями художнього руху» Л. Ромашенко [5]. У цих студіях автори акцентували увагу на жанрових і композиційних особливостях роману М. Вінграновського. Проте наразі стоїть проблема детальнішого звернення до реалій вітчизняної культури, народної моралі, до питань суто національних. Оскільки М. Вінграновський, спираючись на історичні факти та художній вимисел, представив не лише одну з трагедій українського народу, а й розкрив джерела самосвідомості, традиції етносу певної епохи.

Мета даної розвідки – на матеріалі роману М. Вінграновського «Северин Наливайко» дослідити уявлення і погляди індивіда/

суспільної групи, що відтворюють систему життєвих координат та підсвідомих стереотипів українського народу кінця XVI ст.

За літературознавчою енциклопедією Ю. Коваліва, «ментальність – глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості й несвідомого, зумовлений генетикою, етнічною традицією, культурою, особливістю соціальних структур; сукупність настанов щодо діяльності людини» [3, 28]. У нашій статті акцентована увага на одному з типів реалізації людини – національному. Власне питомою рисою українця, як наголошує М. Вінграновський на початку роману «Северин Наливайко», є релігійність. На нерозривному зв'язку національного та релігійного начал українського народу наголошував професор Іван Огієнко: «Служити Богові – служити Україні». Важливість цієї тези у духовному-релігійному відродженні засвідчує М. Вінграновський самою історією народу: «Віра – то діло найперше. Хай ти віри іншої, а з'явивсь на Запорозжя – то приймай віру козацьку і вивчай козацьку мову... Віра мусить бути одна, і вона возвишає душу. Бог один, життя одне, а це – все віра...» [1, 206]. Почуття власної гідності, волелюбність та войовничість пояснюються відгомонам на духовному світі українців козацької вдачі. Сцену порятунку запорожців у стінах маленької церкви, коли дві тисячі поляків спостерігали неймовірно: «зав'язані вогнем двері церкви розчинилися, і козаки, як і були на конях, ... стали вскакувати у церкву, в ту ж саму церкву, в якій кілька хвилин тому заховалися двісті їхніх товаришів...» [1, 253], автор підпорядковує містичній Божій волі. Козаки ввіряють

себе Богові, а тому з покірністю готові прийняти страждання. Таке домінування емоційного начала над вольовим налякало навіть їхніх противників – поляків. Заглибленість української нації в себе, так би мовити, її інтровертність, зумовила перенесення релігійної обрядовості у сферу сім'ї, дому; проявилася у звеличенні жінки-матері. Згадаємо описи Різдва, Водохреща, сватання Северина Наливайка у Гусятині. У всіх епізодах відчувається домінування жінки в господарській і побутовій сферах, своєрідний культ Богородиці.

Невід'ємною рисою психології українців є кордоцентричність, визначальний вплив на їх поведінку почуттів серця, а звідси – одухотвореність, тяжіння до естетизму. Згадаємо епізод в романі «Северин Наливайко» як прояв екзотичного мистецтва. Йдеться про зустріч польського посла у Стамбулі Збігнева Ясельського із сотником Петром Жбуром. Автор подає картину виступу єгипетських танцівниць і музикантш, яких хвальковитий Ясельський дорого викупив у Стамбулі. Віртуозність гри єгипетських музикантш передано через сприйняття Петра і його сотні, які «почули, як із сюркотливої цвіркунової темні, звідти, від обозу, карети і шарабанів, дрібними грайливими вітерцями, то завмираючи, то народжуючись, до них на горб наближалася музика. Вона ішла й зупинялась, потім знову рушала, ступала, наче босими ногами навпомацки дибала по будяках, а з її невидимого обличчя, з темних, невідомих губ тягнулася млосна легка мелодія...» [1, 285].

Прикметна ознака стилю письменника – відтворення величних, масштабних уявлень. Це типова риса українця, вихованого в неозорих степах. За своєю питомою властивістю степ дає змогу стежити за життям у широкому обширі, є репрезентантом своєрідної картини світу. Як море вражає своєю широтою й волею, щось подібне переживають герої М.Вінграновського, споглядаючи степ. Певно, даються взнаки етнопсихологічні підстави, зауважені М. Шлемкевичем: «степ широкий – воля» [8, 111]. Відповідний мотив звучить у романі, у роздумах Севериного брата, Дем'яна: «Скільки тут пройшло, прожило, прогарцювало людей! І всі вони його прагли, за нього рубалися, гризлися за кожну його бадилину, вибалок і долину, хоч, окрім непри-

мітних кущів шипшини, глоду та будяків, нічого більшого та пишнішого в Степу й не було. Що ж за сила й таємниця ховались у нім, коли так до нього тягло племена і народи? Що – воля, розкутість, далечина?.. [1, 355]. Як видно, особливу увагу звертає М. Вінграновський на органічну єдність українця з природним середовищем, на нерозривності його мікро- і макрокосмосу. Для героїв роману природа не просто фізично-біологічні процеси, а значно глибші явища, занурені в психологічні моменти. Топос «степу» засвідчує фольклорну традицію, за якою образ національного часопростору будовався на стійкому асоціюванні України зі степом. Доказом цього може бути типова для української традиції ландшафтно-настроєва характеристика, представлена у романі: «А Степ без продику гнав і гнав з себе трави, сховавши в собі кіммерійців, скіфів, сарматів, аланів, готів, гунів, болгар і аварів... А ще ж тупцювалися після них і хозари, і печеніги, і половці – і всі вони, всі потонули на дні ненаситного, в квітах і пахощах Степу...» [1, 359]. Очевидно, що на формування цих рис вдачі українця мало значний вплив постійне тло національної історії – природа.

Письменник розкриває і інші риси національного характеру, зокрема почуття власної гідності, повага до гідності інших людей та народів. Як вже згадувалось, події в романі відбуваються наприкінці XVI століття. У V розділі автор подає цікаві епізоди можливого спілкування козацького ватажка і кримського хана Газі-Гірея в турецькій фортеці Очакові. М. Вінграновському вдалося передати атмосферу поваги представників двох ворожих станів – козацького сотника і кримського хана у непередбачуваній обома зустрічі під час їхньої недуги. Обидва – славні воїни і ватажки свого народу, вони мали насолоду від спілкування віч-на-віч: «Вони говорили весь ранок, і день, і вечір. Починаючи від прапрадідів і дідів і до своїх колісок. Говорили вони та мовчали і тоді, коли море та Дніпро об'єднував золотими рогами місяць» [1, 470]. Як вдало з цього приводу висловився Т.Пастух: «Бог обійнявся з Аллахом! Небо одне припало до іншого!..» [4, 147].

Серед умовних сцен роману «Северин Наливайко» є досить екзотичні, які пов'язані зі східною культурою не лише татар і турків,

але й арабів, китайців, негрів. І хоча сцена коронування Наливайка на імператора Китаю аж занадто химерна, надмірно нафантазована, так само як і перипетії з арабською принцесою Хабіджею, проте вони виправдовуються ідейно-художнім надзавданням. Йдеться про справедливо визначене Л. Ромащенко: «Зведення представників віддалених одна від одної культур дозволяє пластичніше підкреслити особливості нашої нації, утверджувати дух людяності у стосунках представників різних націй і рас, створити чимало кумедних ситуацій (на зразок як китайці вчилися розмовляти по-українському і їсти ложками, а козаки – паличками)» [5, 256].

М. Вінграновський не ідеалізує українців XVI ст., представляє об'єктивний тип у сукупності негативних рис характеру, а саме: брак дисциплінованості, взаєморозуміння й небажання знаходити консенсус навіть тоді, коли від єдино правильного рішення залежить майбуття нації. На вмовляння брата примиритися із запорожцями, щоб не згинула розпочата ним справа, Северин відповідає: «Вони не повірять мені. Вони не забули П'ятки. Вони не простили її мені і не простять ... для них їхня гордість – усе, хоч би й запався світ! » [1, 554]. Так, лаконічними штрихами письменник констатує братнє кровопролиття: «Чорні, витіпані до смерті запорожці оговталися, послушали Омеляна і кинулися на поплічника шляхти – на Наливайка. А він – на них. Січа хрипіла до ранку» [1, 265]. Моторошно стає навіть ватажкові польського війська, коли у вирішальний момент «З трьох вони обирають собі спільного гетьмана! Найшли час! Тут, коли все на терезах – жити їм чи не жити, – вони змагаються між собою за гетьмана! Ну ж і веселий проклятуший народ! Вони не бояться нічого!» [1, 564]. Водночас М. Вінграновський піднімає таку дражливу тему, як манкуртство. Воно представлено в романі «Северин Наливайко» зрадництвом українця Януша Острозького, який добровільно порвав зв'язки зі своїм народом і стає, як і яничари, рабом-виконавцем чужої волі. Саме він кидає у вічі Наливайку такі ганебні звинувачення після битви із запорожцями під П'яткою: «А як же ти, ти ось тепер позавчора, ... порубав, попаплюжив, потолочив, пролив кров запорозьких козаків – своїх, а не

чиїх-небудь єдиновірців?.. Бо у вас – і в тебе, і в них – нема віри! І я колись був таким, поки не спізнав справжнього, істинного Бога! А ви якими були, таким і є! Ви – худоба, ви – темне бидло, твань і раби! Ви не люди, ви...» [1, 268]. Після таких образ Наливайко піднімає повстання у 1594–1596 рр. Як видно, М. Вінграновський цілком резонно показав процес зародження боротьби українців як спротиву польській сваволі, як народного протистояння насильницькому насадженню католицизму. Ситуація, що склалася в Україні наприкінці XVI століття, цілком відповідає означеним характеристикам М. Грушевського: «Скоро по смерті – а, може, ще й за життя Наливайко виріс до розмірів бунтівника – претендента на корону, кандидата на українського короля».

Отже, М. Вінграновський репрезентував у романі «Северин Наливайко» амбівалентні ментальні риси нашого народу, як самозаглибленість, ліризм, філософічність, релігійність, нездатність до вольових розумових зусиль, брак взаєморозуміння. Ліричність вдачі українського селянина разом з нераціональністю козацького вольового начала зумовили психологічну й світоглядну роздвоєність українського менталітету: від любові до ненависті. Такі ментальні типи в романі представлені образами Северина Наливайка та Григорія Лободи.

Список використаних джерел

1. Вінграновський М. С. Вибрані твори / Передмова Л. М. Талалая. — К.: Дніпро, 2004. — 832 с.
2. Дзюба І. Історичний міф Миколи Вінграновського / Вінграновський М. С. Вибрані твори : в 3 т. — Тернопіль : Богдан, 2004. — Т. 2. — С. 5—10.
3. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. / Авт.-укл. Ю. І. Ковалів — К.: Видавничий центр «Академія», 2007. — Т. 2. — 624 с.
4. Пастух Т. Ліричне осягнення історії // Дзвін. — 1999. — № 10—12. — С. 145—149.
5. Ромащенко Л. Жанрово-стильовий розвиток сучасної української історичної прози. Основні напрями художнього руху : монографія. — Черкаси : Вид-во Черкаського державного університету імені Богдана Хмельницького, 2003. — 388 с.
6. Саєнко В., Димитрова Н. Поетика композиції історичного роману Миколи Вінграновського «Северин Наливайко» // Проблеми сучасного літературознавства. Зб. наук. праць. — Одеса : Маяк, 1999. — Вип. 3. — С. 218—248.
7. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті : у 5 томах. — Т. 3. — К.: Наукова думка, 1988. — С. 404—451.
8. Шлемкевич М. Душа і пісня // Українська душа / відп. ред. В. Храмова. — К.: Фенікс, 1992. — С. 97—119.

INNA RODIONOVA
Mykolaiv

UKRAINIAN MENTALITY FEATURES IN MYKOLA'S VYNGRANOVSKY NOVEL «SEVEGRYN NALYVAIKO»

There is an attempt in this article to represent Mykola Vyngranovsky novel «Severyn Nalyvaiko» like an artistic study of individual's mentality at the end of XVI century, it's thinking, like a detection of the deepest level of Ukrainian nation's collective unconscious.

Key words: novel, view of the world, spiritual values, mentality, tradition.

ИННА РОДИОНОВА
г. Николаев

ЧЕРТЫ УКРАИНСКОГО МЕНТАЛИТЕТА В РОМАНЕ НИКОЛАЯ ВИНГРАНОВСКОГО «СЕВЕРИН НАЛИВАЙКО»

В статье осуществлена попытка представить роман Николая Винграновского «Северин Наливайко» как художественное исследование ментальности индивида конца XVI века, його мышления, как проявления глубинного уровня коллективного подсознания украинской нации.

Ключевые слова: роман, картина мира, духовные ценности, ментальность, традиция.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2016

УДК 821.161.2.09-1

ЛЮБОВ РОМАНЮК
м. Миколаїв
rom99@gmail.com

ТВОРЧІСТЬ КИЇВСЬКИХ НЕОКЛАСИКІВ У ХУДОЖНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто творчість київських неокласиків у літературному процесі поч. ХХ століття. Зокрема, увага орієнтована на жанрове різноманіття у творчості поетів-неокласиків, їхні стильові уподобання в літературі, а також світоглядні позиції в суспільно-естетичному житті поч. ХХ ст. Почасті наголошено на алегоричних та символічних образах, основній тематиці, проблематиці художніх світів неокласиків, а також визначено специфіку художніх засобів у поетичних збірках представників неокласицизму.

Ключові слова: естетична свідомість, національна та світова культура, неокласики, поезія, п'ятірне гроно, сонет.

Літературний процес 20–30-х рр. минулого віку відзначається розвитком різноманітних стильових течій і напрямів. Література збагачується новими темами, образами, мовно-виражальними засобами. Точилися гострі суперечки навколо колізії мистецтво/ідеологія, гаслу самодостатності мистецтва і творчості протиставлялися заклики поставити естетику, літературу на службу політичній злобі дня. Йшлося про диференціацію традицій, про пошуки нових авторитетів, про переосмислення класичного канону.

Значний внесок у розвиток літератури модерністичного періоду зробили київські поети-неокласики. Літературознавці застосували різні назви до цієї групи письменників-модерністів, що творили в Києві наприкінці 1910-х – у 1930-х років: «київські неокласики», «гронівці», «київська Александрія», «гроно п'ятірне». Це п'ять київських поетів – М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович, М. Драй-Хмара, О. Бургардт. Шостим у «грони» Ю. Шерех-Шевельов визначив Віктора Петрова (В. Домонтович).